

İNTERNET VE DEMOKRASİ*

Yrd. Doç. Dr. Uğur DOLGUN**

ÖZET

Günümüzde toplumsal yaşamın tüm alanlarında internet giderek artan bir önem kazanırken, internet ve demokrasi arasındaki ilişki de daha fazla tartışılır olmaktadır. Bu tartışmalar, kamusal alanda çok seslilik ile farklılıklara imkân tanıyan internetin “gerçek demokrasiye” yol açacağı veya böylesine özgür bir ortamın gözetim pratiklerini de otomatikman beraberinde getireceği görüşleri etrafında gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Internet, Siber-Uzay, Sanal Cemaatler, Demokrasi, Gözetim.*

ABSTRACT

While internet is gaining an increasing importance in all fields of social life, the relation between the democracy and the internet is also becoming more argumentative. These arguments actualize around the visions of the internet which allows the polyphony and variety publicity, to cause “real democracy” or to bring the observation practices of such an independent environment automatically.

Key Words: *Internet, Cyber-Space, Virtual Communities, Democracy, Surveillance.*

GİRİŞ

Günümüz toplumunda enformasyon teknolojilerinin, özellikle de kamusal ve özel alan ayrımı tanımadan tüm dünyayı elektronik ortamda birbirine

* Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL'a armağanımdır.

** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü

bağlayan siber-uzay içinde internetin oynadığı dönüştürücü rol tartışılmaz bir öneme sahiptir.

İnternet, hem giderek atomize olan ve yalnızlaşan hem de içe dönük ve sıkılgan kişilik yapıları nedeniyle gündelik yaşamda toplumsallaşamayan bireylerin, “öteki” ile iletişime girmelerine imkan veren ve kişileri adeta görünmez sicimlerle birbirine bağlan yeni bir kamusal alana dönüşmektedir.

Elektronik ağların mekânsal alanlara baskın çıkması ve insanoğlunun hiçbir yere ait olmadan her yerde var olmaya başlaması sonucunda; bu dönüştürücü potansiyeliyle internet, günümüz toplumunun da simgesi haline gelmiştir. Kısa süre öncesine kadar, hayal bile edilemeyecek kadar gelişkin bir “kamusallık” alanı olarak görülen internet; sunduğu çeşitli imkânların yanında, iktidar yapılarını ve eşitsizlikleri sabitleme potansiyeline de sahiptir.¹ Çağ dönümlerinde insanlığın karşısına çıkan her yeni teknoloji gibi internetin de olumlu ve olumsuz birçok faktörü beraberinde getirmesi, insanlığa umut yanında çeşitli kaygılar da aşılmaktadır: Kamusal alanın elektronik ortamda yeniden inşası yanında, çok seslilik ile farklılaşmalara dayalı olarak “temsili” olmanın ötesinde “katılımcı” bir karakteristik sunduğu iddiaları nedeniyle “gerçek demokrasi” gibi vaatleri de içinde barındıran internetin; yeterli donanım ve eğitim alt yapısına sahip olmayanları feda ederek bilgi aristokrasisine yol açması, dijital tiranlar doğurması, çok seslilik ve farklılaşmaları denetleme eğilimleri sonucunda gözetim pratiklerini en üst noktalara taşıması gibi kaygılar gündeme gelmektedir.

Tüm bunlar, mevcut toplumsal yapının çözümlenmesi açısından, sosyolojik ve siyasi analizlerin konusu olarak ele alınabileceği gibi, toplumsal ve insani paranoyaların gerçekleşebilirliğine yönelik varsayımlar bağlamında da temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Günümüzün gözetime yönelik çözümlenmeleri içinde, post-modern kabilelerden oluşan yeni bir uygarlık olarak siber-uzayda “bedenin yitimi” (disappearing bodies) konusu giderek önem kazanmakta; bu sanal evrende varolan ilişkiler ile yaşamlarda belirginleşen ‘bedensizleşme’ olgusu, sosyal teoriye yeni açılımlar sunmaktadır.²

¹ Uğur Dolgun, **Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2008, s. 205.

² David Lyon, **Surveillance Society: Monitoring everyday life**, Berkshire, Open University Press, 2001, s. 15.

Panoptik Bir Alan Olarak Siber-Uzay

Siber-uzay kavramı ilk kez, insan-makine ilişkiselliğinde ortaya çıkan dönüşümü ifade etmek için, William Gibson'un 1984 yılında yayınlanan "Neuromancer" adlı romanında kullanılmıştır. Söz konusu eserde, internete giren roman kahramanı elektronik ağ içinde kaybolarak, veri akışının bir parçası haline dönüşmektedir. Böylece, internet kullanıcılarının görece şekilde *bedensizleşmesi* imgelemi altında; enformasyon çağında "kimlik alanı" olarak bedenın kaybına yönelik endişeler dile getirilmiştir. Birlikte hissedilen halüsinasyon benzeri bir aşkınlık içinde, zihnin eridiği kurgusal bir mekan ya da bireyler ile onların zihinsel ürünleri arasındaki etkileşim şebekesinin oluşturduğu kavramsal bir dünya olarak siber-uzay, "*zaman ve mekânla bölünmüş, ancak fiziksel giriş araçlarının oluşturduğu şebeke ile birbirine bağlanan ve dilin sayısal temsilleri ve duyuşal deneyimlerini kullanarak paylaşılan bir zihin durumu*" olarak tanımlanabilir³.

Coğrafi alanın sömürgeleştirilip, kapitalist mübadele sistemi içinde bir üretim ve tüketim bölgesine dönüştürüldüğü yerde siber-uzay, kapitalizm bağlamında geliştirilmiş enformasyon teknolojilerinin bir ürünü olarak kendini ortaya koyar. Bu anlamda kapitalist sistem, değişimle bağımlı, perspektifsel ve panoptik anlayışa göre örgütlenmiş bir alan örgütlenmesi doğurur⁴. Siber-uzay içinde zamanın ve mekânın kişilere bağılı olarak görece şekilde ortadan kalkmasıyla, doğal çevrelerinden koparak *bedensiz enformasyona* dönüşen bireyler, panoptik karakteristikler taşıyan *kapalı* bir sanal dünya içinde etkileşime girerler.

Bu bağlamda siber-uzay, bir iletişim ağı olmaktan öte, arz ettiği özellikler ve işlevlerinden dolayı toplumsal bir yapı olarak kendini ortaya koyarken; iletişim ağları da, post-modern bir kültürü ifade etmektedir⁵. İnternet ise, elektronik cemaatlerin oluşturduğu sanal dünyada, *panoptik bir alan* olarak

³ David B. Whittle, **Cyberspace: The Human Dimension**, New York, W.H. Freeman&Company, 1997, s. 25.

⁴ John Stratton, "Siberalan ve Kültürün Küreselleştirilmesi", **Cogito Dergisi**, Sayı: 30, 2002, s. 85.

⁵ Allan Liska ve Ilana Grune, "Bir Post-Modern Kültür Olarak İnternet 2.6 Versiyonu", **Bilgi Toplum Dergisi**, Sayı:2, 1999, s. 23.

toplumsal denetim ile gözetimin en güçlü mekanizması olarak insanlığın karşısına dikilir.

Yeni bir dönemin habercisi olan bu dönüşüm sadece teknoloji alanında yaşanmamakta, teknolojinin yadsınamaz nitelikteki belirleyici etkilerini de göz ardı etmemek koşuluyla; toplumsal yapıyı tüm kurumları ve yeni yaşam tarzlarıyla her yönden içine almakta ve geri dönüşü olmayan bir biçimde sarmalamaktadır. Bu anlamda dönüşen, kurumları/değer yapıları/kültürel alanları/ ekonomik sistemi ve politik yapılanmasıyla, özel ve kamusal alan içindeki yaşam biçimleridir.⁶

Toplumun bilgisayarlar ve bilgisayar ağlarıncı kontrol edilmeye başlanması, bir yandan toplumsal iktidarların daha da güçlenmesine yol açarken diğer yandan da -bu iktidar güçleri üzerinde hiçbir söz hakkı bulunmayan-sıradan insanların paranoyalarını en üst düzeylere taşımıştır.

Bireylerin ve toplumun, yüksek teknolojinin sunduğu imkânlar yoluyla gözetimi üzerine temellenen bu paranoyalar, daha 20. yüzyılın başlarında düşünsel ve yazınsal alandaki çeşitli eserlerde karşı-ütopya olarak hayat bulurken; yüzyılın sonlarına doğru da, enformasyon teknolojilerinin gelişimi paralelinde, çeşitli akademisyen ve kuramcılarca yoğun şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

Bazı kuramcılar, enformasyon çağında yaşamayı “tünel tasarımı” ile benzeştirmişlerdir: Günümüz toplumunda yaşamak, “tünel vizyonlu” bir sürücü ile seyahat etmeye benzer; buradaki yeti noksanlığının çeperdeki görsel alanla teması kesmesinden dolayı, kişi yalnızca gitmek istediği yönü görür ve yan tarafta olanları fazla takip edemez. Benzer şekilde, enformasyon teknolojilerini hiçbir şekilde sorgulamadan sadece geleceğe odaklanılırsa; bu merkezi(yetçi) odaklanma, çeperdeki bulanık tüm unsurları -bağlam, tarihsellik, toplumsal kaynaklar, arka plân, olumsuz ve zararlı getiriler, vb.- kaçınılmaz şekilde bir kenara iter. Oysa çeperdeki unsurlar, bir denge ve bakış açısı sağlarlar. Enformasyon teknolojilerinin ardında yatan ipuçlarını görmezden gelmek, insanlığı sadece tek yönlü ve dar bir görüş açısından kaynaklanan yanılgılar

⁶ Daniel Bell, **The Coming of Post-Industrial Society**, Harmondsworth, Penguin Books, 1976, s. 488

dünyasına götürmekle kalmaz; aynı zamanda, tünel tasarımı olarak adlandırılan, sonunda herkesin kurban haline geldiği yarı kör bir tasarıma da götürür.⁷

Günümüz enformasyonla ilgili endişelerin tüm yönleriyle ele alındığı değil; daha fazla enformasyon sunularak giderilmeye -ya da saptırılmaya- çalışıldığı bir durum arz etmektedir. Söz konusu durum, *sonunda dönüp kişileri vuran* teknolojiler üretmekte ve mevcut sorunları bu şekilde absorbe etmektedir; bunun sonucunda da, bu teknolojilerle ya sorunlar çözülememekte ya da çözülen sorunlar kadar yenileri ortaya çıkmaktadır⁸. Bu teknolojileri bu kadar ürkütücü kılan da, hesapta olmayan veya ilk bakışta fark edilemeyen sonuçlarının, aslında enformasyon teknolojilerinin kendisinden değil “odağın” dışındaki kaynaklardan doğmasıdır.

Sanal Cemaatler

Siber-uzayla birlikte, ulus-devletlerin coğrafi uzamsal oluşumları ortadan kalkma eğilimi gösterirken, ulus-devlete ait değerlerinin yerini de küçük elektronik topluluklara ait değerler almaya başlamaktadır.

Sanal cemaat (virtual community) olarak adlandırılan bu küçük gruplar, “*siber-uzayda kişisel ilişki ağlarını şekillendirmek üzere yeterli sayıda insanın, yeterli uzunlukta kamusal tartışmayı, yeterli insani hislerle gerçekleştirdiği zaman ağda ortaya çıkan*”⁹ postmodern kabileler olarak görülmektedir. Ortaçağa ilişkin metafizik kesinlikleri yitirerek derin bir belirsizlik içine düşen ve modernite içinde hiper-bireysellik ve yalnızlaşma gibi tehditlerle karşı karşıya kalan günümüz insanı; benzer ortak yaşam tarzlarından haberdar oldukları sanal dünyada vücutlarını geride bırakıp bedensizleşerek, bu tehditlere karşı birbirlerine sıkıca sarılır ve kolektif bir iletişimsel eylem dünyası oluştururlar. Sanal cemaatler içinde bireyler, bir enformasyondan arayışından ziyade, “*ötekinin yok edildiği*” bir toplumsal ilişkiler arayışı içindedirler¹⁰. Ancak, “öteki”ne karşı tahammülsüzlük üzerine temellenen ve her üyesinin aynı payda içinde bulunduğu sanal cemaatler, aralarındaki ortak noktalar yoluyla

⁷ John S. Brown and Paul Duguid, **The Social Life of Information**, Watertown, Harvard Business School Press, 2002, s. 13.

⁸ Edward Tenner, **Why Things Bite Back: Technology and the Revenge of Unintended Consequences**, New York, Vintage Books, 1997, s. 46

⁹ Howard Rheingold, **The Virtual Community: Homesteading the Electronic Frontier**, New York, Harpel Perennial, 1994, s. 5

¹⁰ Veyssel Bozkurt, “Sanal Cemaatler”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 127, 1999, s. 66.

simetriyi öne çıkararak “farklılıkları” ısrarla reddederlerken, *küçülme* ve *içe dönme* tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar¹¹.

Sanal cemaatlerde, -köktendinci, marksist, anarşist, vb. gibi- farklı düşüncelere sahip olanların sadece kendileri gibi düşünenlerle bir araya gelmeleri, “*grup kutuplaşması*”¹² adı verilen olguya yol açmakta; internette giderek yaygınlaşan bu eğilim, hem toplumsal düzen ve birliktelik açısından gözetimi bir zorunluluğa dönüştürmekte hem de demokrasi ortamını tehdit etmektedir. Sanal cemaatler, sosyo-ekonomik ve siyasi konularda kamusal alan oluşturmak yerine, giderek çok daha farklı bir kimliğe bürünmüşlerdir. Gözetim etkinliklerini zorunlu kılan etken de, sanal cemaatlerin politik bir kimlik kazanmalarından öte; radikal dini gruplardan cinsel fetişistlere, bomba yapımına ait teknikleri öğretenlerden çocuk pornosu meraklılarına, Usame Bin Ladin destekçilerinden Hitler taraftarlarına, Harley Davidson fan kulüplerinden nükleer santral karşıtlarına kadar çok geniş bir yelpazede yer alan her kesimden kişinin ağ üzerinde rahatça bir araya gelebilmesi olmuştur. Doğal olarak, bu kadar farklı ilgi merkezlerinin ve birbirine tamamen karşıt grupların özgürce iletişimde bulunduğu ve/ya örgütlü eylemler için gerekli her potansiyeli barındırdığı bir ortamda, gözetim de kendini otomatik olarak getirecektir.

Bu arada, *içe dönme* ve *küçülme* tehlikesi sadece sanal cemaatlerle de sınırlı kalmamaktadır. İnternet ortamında bireylerin büyük bir kısmı, kendilerine iletilecek enformasyonu ve görüşleri, kendi bakış açıları ve tercihleri doğrultusunda kısıtlamak suretiyle “*kişiselleştirme*” sürecine girmektedirler. Örneğin isteyenler Sonicnet.com adlı sitenin Me Music hizmeti ile kendi müzik evrenlerini oluşturmakta; Zatso.net adlı sitede, ne tür haberlerin -spor, siyaset, ekonomi, vb.- ilgilerini çektiğini siteye belirtmek suretiyle, neyin haber olduğuna kendileri karar vermekte ve tercihlerine göre kişisel haber bültenlerini oluşturmakta; önceden bildirmiş oldukları ve en sevdikleri programlar her yayınlandığında otomatik olarak kaydeden ve zevkleri doğrultusunda kendilerine başka programlar da öneren TiVo adlı sitede, TV programları üzerinde bireysel bir denetim sağlamaktadırlar¹³. Böylece internet, bireylerin

¹¹ I. M. Young, **Justice and the Politics of Difference**, Princeton, Princeton University Press, 1990, S. 118

¹² Thomas Nagel, “Enformasyon Gettoları: İnternet ve Demokrasi Tartışması”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 30, 2002, s. 28.

¹³ C. R. Sunstein, “Günlük Gazetemiz: İnternet Demokrasi İçin Gerçekten Bir Nimet mi?”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 30, 2002, s. 178

iletişim evrenlerini tercihlerine göre rahatça uyarlayabildiği ve bu surette gerçek(!) bir bireyselleşmenin yaşandığı bir dünya haline gelmektedir.

Görüldüğü gibi siber-uzayda yer almak, sadece enformasyon teknolojileriyle değil, toplumsal değişimin dinamikleri ve yaşamın kendisiyle de ilgili *dönüştürücü* bir durumdur. Fakat, geniş kitleleri kapsayan çok sesli ve çoğulcu karakteristikteki her tür tartışmanın özgürce gündeme geldiği *yeni bir kamusal alan* ve katılımcı bir düşünce platformu bağlamında *gerçek bir demokrasi mabedi* olarak gösterilen internet; bireylerin kendi dünya görüşleri doğrultusunda yaptıkları kısıtlama ve süzgeçten geçirme işlemleri sonrasında, bakış açılarında bir daralma ve buna bağlı olarak demokrasiye yöneltilmiş bir tehdit olarak da ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunlara ilâveten, sanal cemaatlerin bir diğer kesişim noktası olan “öteki”ne karşı tahammülsüzlük faktörü de, internet ile demokrasiyi aynı potada bir araya getirip bütünleştirmek bir yana, tamamen karşıt kavramlara dönüştürmektedir. Demokrasi kültürünün temel unsurlarından biri, öteki ile karşı karşıya gelme, düşünsel çatışmalar içine girme ve sonra da bir anlaşma zemini oluşturma çabalarıdır. Ancak sanal cemaatlerde, öteki ile birlikte olma, ötekinin varlığına katlanma veya ortak bir payda bulmak için çabalama gibi durumlar söz konusu değildir; buradaki cemaatler, bireysel planda özgürce yapılan ve ötekini keyfi olarak dışlayan seçimler üzerine kurulmuştur. Bu bakış açısı içinde, farklı ve karşıt kimlikler ile kültürlerin varlığına dayalı olarak, ortak bir yaşam çabası ve karşılıklı tolerans zemini üzerinde yükselmesi gereken demokrasinin; ötekinin tahayyülden bile silindiği sanal dünyada nasıl boy atacağı ve gelişeceği yönündeki husus, acilen cevaplanması gereken bir soru olarak gündeme gelmektedir. Demokratik sistemlerin bir ayağını bireysel özgürlükler ile katılım diğer ayağını da çoğulculuk oluşturur. Demokrasi kültürü içinde siyasi bir anlam taşıyan çoğulculuk, öteki ile karşılaşma ve diyalog kurma zemini üzerinde hayat bulmaktadır. Sanal cemaatlerdeki gibi, bunun söz konusu olmadığı durumlarda çoğulculuk, “*farklı olanın dükkan vitrinlerindeki gibi yan yana sergilenmesinin ötesine geçememektedir*”¹⁴.

Demokrasi her ne kadar heterojenlik, öteki ile -istem dışı olarak- karşı karşıya gelme, yüzleşme ve uzlaşma çabalarını içeriyorsa; internet ortamı da o kadar, homojenlik ile ötekinin dışlanmasını içermektedir. Kısacası, internet ortamında “çoğulculuk” değil “çok seslilik” söz konusudur; oysa demokrasi,

¹⁴ Asu Aksoy, “İnternet ve Demokrasi”, *Diyalog Dergisi*, Sayı: 1, 1996, s. 167

karşıt seslerin birbirlerini duymasını ve iletişim kurmak için uğraşmasını gerektirir. Bu bağlamda demokrasi, farklı gruplara “temsiliyet” duygusu sunma becerisine göre değil; toplumu parçalayan sorunlara karşı bulduğu çarelerin arkasında “çoğulculuğu” oluşturmada göstereceği beceriye göre ayakta kalacak ya da çökecektir¹⁵.

Bu nedenle determinist bakış açısıyla, enformasyon toplumu ile internetin beraberlerinde demokrasiyi de getirmekte oldukları ileri sürülmeden önce, konu çok yönlü bir şekilde ve bu kavramların içermekte oldukları fonksiyonlar bazında gözden geçirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

İnternet Demokrasisi

Tüm toplumsallıkların içine taşındığı *alternatif bir kamu* ortamına dönüşmekte olan internetin toplumsal yapı üzerindeki etkilerine yönelik temelde iki yaklaşım söz konusudur: Birincisi, ilerlemeci görüş ışığında enformasyon teknolojilerinin özgürleştirici etkilerini ön plana çıkararak, enformasyon toplumunun çok daha demokratik bir yapı sergileyeceğini; internetin anarşist karakteristiği ile sansür imkânlarının zorluğu ve zaman-mekândan bağımsızlığı gibi özellikleri sayesinde, otoriter yönetimlerin sınırlanacağını belirtmektedir. Bu teknolojik determinist yaklaşım, modern sosyal teori içindeki aydınlanmacı gelenekle de örtüşmektedir. İkinci görüş ise, teknolojik determinizme karşıt tavır içinde, teknolojinin de toplumsal olarak inşa edildiği yönündedir. Bu görüşün savunucuları, internet gibi enformasyon teknolojilerinin tek başlarına bir değişim ajanı olamayacağını; bunun tam aksine, kurulu düzenleri pekiştirici bir etki ortaya çıkartacaklarını ileri sürmektedir.¹⁶

Ancak internetin anarşist-bakir nitelikte bir özgürlükler ülkesi ve alternatif bir kamusal alan olduğu yönündeki görüşler geçerliliklerini hızla yitirirken, internetin, kendisine yüklenen dünyayı yansıttığı ve bu teknolojiye egemen olanların amaçlarına hizmet edeceği yolundaki görüşler de giderek artan şekilde kabul görmeye başlıyor. Bu teknolojileri kontrol edenler; düşünceyi, üretimi, politikayı ve toplumsal yaşamı da kontrol edecektir.

¹⁵ Arthur Schlesinger, “Sorun Yönetim, Temsil Değil”, **New Perspectives Quarterly**, Sayı: 4, 1993, s. 15.

¹⁶ Veyssel Bozkurt, “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 136, 2000, s. 72.

İnternet ve demokrasi sorunsalı açısından üzerinde durulması gereken görüş, bunlardan ikincisidir. Bu bağlamda, internetin yol açtığı dönüşümden kimlerin kazançlı kimlerin zararlı çıkacağı, vaat edilen demokratikleşmeden nüfusun tamamının mı yoksa en son donanıma sahip belli bir kesimin mi yararlanacağı, toplumda adaletsizliklere yol açan mevcut kaynakların azalma mı yoksa artış mı göstereceği ve karar mekanizmasının kim(ler)de olacağı gibi sorular büyük önem kazanmaktadır.

Birinci -teknolojik determinist- görüşü savunanlar, sınırsız enformasyona erişim imkanı ve serbest giriş ortamı sağlaması açısından internetin, mevcut iktidar/güç ilişkilerinin karakteristiklerini değiştirdiği; insanlık tarihinde ilk kez sınıf, ırk ve din sınırlaması olmadan, belli bir ortama herkesin eşit şartlarda girmesini sağlayarak, yönetenler ile yönetilenler arasındaki güç dengelerini sarstığı iddia edilmektedir.¹⁷ Karşıt görüştekiler ise, enformasyon toplumunun 'enformasyon devrimi'ni başlatanlar ile yönetici grubun çıkarlarına hizmet etmek için geliştirilmiş bir *mit* olduğu düşüncesindedirler. Onlara göre, kitle demokrasileri sürekli olarak gözetime ihtiyaç duymaktadır. Karmaşık toplumların idaresinde, iktidarı elinde tutma ve yönetme açısından, enformasyon teknolojilerinin her tür alt yapısını hazırladığı gözetim mekanizmaları, toplumsal denetimin de standart araçları haline gelirler. Bu görüşü savunanlardan bazıları, enformasyon toplumunu bir 'ideoloji' sınıflaması içinde ele almış ve kapitalist sistemin bugünkü ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmiştir.¹⁸ Bu anlamda günümüz toplumunun, demokratik ve özgürleştirici bir yapıdan ziyade, Orwell'in 1984 adlı eserini andırır şekilde, sistematik ve sıkı denetim teknikleri üzerine kurulu bir toplumsal yapıyı müjdelediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bireyler ve onların ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gereken özgürlük, erişim ve iyelik gibi toplumsal hakların, egemen çevreler ile kanaat önderlerinin iktidarlarını güçlendirecek şekilde örgütlenmekte olduklarının en güncel kanıtları; Turner Yayıncılık ile Time Warner, ABC ile Disney Prodüksiyon ve diğer medya devleri arasında gerçekleştirilen birleşmelerde ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Bu birleşmelere telefon, televizyon ve telematik

¹⁷ Frances Cairncross, **The Death of Distance: How the Communications Revolution is Changing Our Lives**, London, Orion Business Book, 1997, s. 14.

¹⁸ Krishan Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999, s. 45.

¹⁹ Langdon Winner, "Siberliler Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı", **Cogito Dergisi**, Sayı:30, 2002, s. 151

sanayilerinde etkinlik gösteren WorldCom ve MCI şirketlerinin, arasında kurulan -ve tüm zamanların en büyük ticari işlemlerinden kabul edilen- bir ortaklık yoluyla katılmaları ya da önceleri elektrik üreticisiyken ani bir değişimle kendini yeniden yapılandırarak iletişim pazarına dünya ölçeğinde yer alacak şekilde adım atan Westinghouse şirketinin de bunlara dahil olması; iktidarın, sıradan bireyler ile gündelik kararlar doğrultusunda yapılacağı ve böylece büyük merkezi örgütlenmelerin ortadan kalkacağı yönündeki öngörülerini daha baştan çürütmüştür. Dayanak noktalarını vatandaşlar yerine iktidarlar/egemen güçlerden alan bu kurumlar, varlıklarını ancak totaliter özellikteki konumlarla koruyabileceklerinden; *enformasyon teknolojilerinin olumsuz yönleri göz ardı edilerek 'demokrasi havarisi' gibi lanse edilmeleri, ya çok iyimser bir bakış açısını ya da 'bazı niyetleri örtme' çabasını ifade eder.* Bu teknolojilerin toplumun her alanına yayılmış kılcal damarları, bireyleri edilgenleştirme yanında; iktidarı da daha katı bir şekilde kurumsallaştırmakta ve onun kolektif bir bilince dönüşümünde etken bir rol oynamaktadır.

Yine ilerlemeci görüş yanlıları, geleneksel demokrasinin gecikmeli işleyen temsili kurumları yerine; internet sayesinde, vatandaşların istek ve tercihlerinin anında belirlenmesinin mümkün olması ve bilgiye anında ulaşılabilirlikten dolayı, demokratiklik düzeyinin artacağını öne sürmektedirler.²⁰ Sanayi toplumunun çoğunluk esasına dayanan *parlamentar demokrasinin* yerini enformasyon toplumunda *katılımcı demokrasinin* almasıyla, azınlık hakları ile küçük grupların taleplerinin daha fazla dikkate alınacağı²¹ ve çağdaş demokrasilerde bireylerin en fazla değer verdikleri kavramlar olan özgürlük ile eşitliğin maksimum düzeye çıkacağı da diğer öngörülerdir. Ancak burada gözden kaçan nokta, internetten 'hangi grupların' yararlanmakta olduğu sorunsalıdır. Enformasyonun denetimi, günümüzdeki 'güç mücadelelerinin' temelini oluşturduğundan; enformasyonun 'nasıl' ve 'kime' doğru aktığı ve bu teknolojilerden aslında kimlerin yararlandığı sorularının cevapları açık şekilde ortaya konmazsa, 'katılımcı demokrasiden' bahsetmek sadece teoride kalacaktır.

Bu noktada genel bir yön duygusu edinebilmek için, demokrasi konusunu biraz açmak gerekir. Sunduğu alternatifler ve kolaylıklar nedeniyle, enformasyon toplumunda internet ile demokrasi arasında direkt bir bağlantı

²⁰ AYTEKİN YILMAZ, **Moderninden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s. 151.

²¹ NABI AVCU, **Enformatik Cehalet**, 2.bsk., İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999, s. 69.

kurulmaktaymış gibi görünse de, asıl etkileşim demokrasinin unsurları üzerinde ortaya çıkar. Demokrasi öncelikle, yönetenler ile yönetilenler arasındaki bir ilişkiselliği ifade eder. Yönetilenlerin, siyasal alana talep/şikayet ve önerileriyle dahil olması olan ‘siyasal katılım’, demokrasinin unsurlarından sadece birisidir. Bu nedenle, internet ile demokrasi arasındaki ilişki, ilk olarak bu unsur etrafında analiz edilmesi gereken bir sorunsaldır. Siyasal katılım, bireysel bazdaki çözümlemelerle açıklanabilecek bir süreç olduğundan; bireyler açısından siyasi katılım durumunu gösteren “siyasal etkinlik” duygusu, bireylerin siyasal sistemi nasıl anlamlandırdığı ile ilgilidir. Siyasi yaşamla ilgilenme oranı ve siyasi partilerle organik ilişkiler, siyasi enformasyon edinme ve kitle iletişim araçlarından siyasi gelişmeleri izleme etkinlikleri üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı, internetin demokrasi üzerine etkisi, öncelikle siyasal katılım süreçleriyle ilgilidir. Mevcut siyasal yapı katılımı destekleyici faktörleri içinde barındırmadığı sürece, siyasal katılımın gündelik yaşamda üst düzeylerde gerçekleşmesi beklenemeyeceği gibi; internete, teknolojik determinist yaklaşımla, kendi etki sınırlarını aşan işlevlerin yüklenmesi de rasyonel bir eğilimi ifade etmez. Diğer deyişle, bireylerin siyasal etkinlik duyguları söz konusuysa, hem geleneksel yollarla hem de internet aracılığıyla sisteme girdide bulunurlar.²²

Bundan dolayı, demokrasi ve internet arasında gerçek bir ilişkisellikten bahsedebilmek için, internet kullanıcısı olan gruplar üzerine yoğunlaşmak gerekir. Günümüzde internet kullanıcılarının büyük çoğunluğu, iyi eğitim almış, kültürel düzeyleri yüksek olan ve gelir seviyeleri de standartların üzerinde seyreden bir kesimden oluşmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, vatandaşların büyük kısmı ve/ya belirli bir yaşın üzerindekiiler internete hala yabancıdırlar. Ayrıca, interneti yoğun şekilde kullanan genç kesimin, bunu daha çok elektronik posta, chat ve porno sitelerine girme aracı olarak algılaması; ya da İtiraf.com ve BBG.com gibi popüler sitelerin, bireylerin mahrem alanlarına nüfuz etme yoluyla özel yaşamı ‘dikizleme’ mekanizmalarına dönüşmesi durumu daha da vahim kılmaktadır. Bu durumda internet, özel yaşama ve mahremiyet ihlallerine yönelik olarak, kamusal alan yerine daha çok özel alanda işlev görür hale gelecektir. Tüm bunların sonuçları da, bir yandan insanların *camdan evlerde* yaşamaya başlaması ve gözetimin ‘popüler bir kültür olarak’ algılanması ve/ya kabul görmesi; diğer yandan da, bu durum sonucunda kamusal yaşamın giderek daralmaya ve işlevsizleşmeye başlamasıyla,

²² Sertaç Serdar, “İnternet Demokrasisi”, **Bilgi Toplum Dergisi**, Sayı:2, 1999, s. 10.

demokrasinin en önemli kalelerinden biri olan ‘kamusal yaşamın’ kaybedilmesi ya da ‘belirli bir kesimin’ eline terk edilmesi olacaktır. Kısacası, internet sayesinde gerçek demokrasinin yaşanacağı görüşü, gerçekleşmemiş bir ‘ütopya’ olarak kalacak ve insanlık ‘totaliter’ ya da ‘seçkinci’ rejimlerin pençesine düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Bugün internet kullanıcılarının sayısının, bir milyar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde onunu oluşturan bu kesimin çoğu Anglo-sakson, beyaz ırka mensup, erkek, iyi eğitim almış, gelir düzeyi yüksek ve gelişmiş ülkelerde yaşayanlardan oluşmaktadır. Öyleyse internetin sunacağı demokratikleşmeden yararlanacak olan da *sadece* bu kesimdir. -Bu arada, ülkemizde 2000 yılı sonunda 2 milyon olan internet kullanıcılarının sayısı, Dünya Bankası’nın verilerine göre son üç yılda dokuz kata yakın bir artış gösterdi. Böylece Türkiye, internet kullanımında 24. sıraya yerleşti.²³ - Dünya nüfusunun yüzde 20’sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı ve bu oranın her yıl 25 milyon artış gösterdiği, dünya nüfusunun yarısınınsa telefon hizmetlerinden mahrum bulunduğu, 3 milyara yakın insanın yıllık geliri 700 dolar iken IBM marka bir diz üstü bilgisayarın 2 bin dolar civarlarında olduğu günümüzde; kendini kamusal alanda ifade etme imkânı, enformasyon teknolojisine sahip olmayanların dışlanması üzerine kurulacaksa, burada demokrasi adına ciddi bir sorun var demektir. Bu durum, gelecekte iletişim ve bilgiye erişim açısından internet ticarileştiğinde hala bir çözüme kavuşamazsa; girişin daha baştan sınırlanmış olduğu siber-uzayda, demokrasinin de hiçbir değeri kalmayacaktır. İnternet, -kullanıcılarının, farklı sosyo-ekonomik yapılanmaların içinde yer aldığı coğrafyalara, aralarındaki eşitsizliklerin çok boyutluluğuna ve toplumu saran gözetim pratiklerine rağmen- gerçekten demokratikleşmeye yol açacaksa, bu ancak *eşitler arası bir demokrasi* olacaktır. Yani aynı bilgi/donanım ve gelişmişlik imkanlarına sahip olanların eşitliğinden bahsedilebilecektir; bu da, seçkinci bir grubun varlığına işaret eder. Günümüzde ısrarla, bu eşitsizlik denklemi üzerinde durulmaktadır:

“İnternette bilgi sayfaları ne kadar genişlerse genişlesin, sisteme düşük kültürel sermayeyle, yetersiz donanımla girenlerin bilgiye ulaşma, bilgiyi kavrama, dolayısıyla tarihsel bir dönüşümün aktörleri olabilmeye ufukları aynı genişleme potansiyelini vaat etmiyor. Güç gibi, güçsüzlükte kendini yeniden üretebiliyor. Öyleyse iktidar yapılarını dağıtma, insanlığın bugüne kadarki

²³ Uğur Dolgun, **İşte Büyük Birader**, İstanbul, Hayy Kitap, 2005, s. 59.

gelişimiyle kıramadığı şeyleri kırma, tam özgürlüğü ve tam eşitliği yakalama düşüncesi yine havada mı kalıyor?”²⁴

Kıscacası, internetin demokrasi üzerinde geliştirici etkilerinden söz edebilmek için, bir dizi yapı ve sürecin de işlevsellik kazanması gerekmektedir: Bireyler siyasal etkinlik duygusuna sahip olacaklar, siyasal sistemler katılım kanallarını açık tutacak, siyasal elitler yönetilenlerden gelecek talepleri işleme koyacak, internet bir siyasal katılım aracı olarak genel kabul görecektir ve herkes eşit şartlarda bu katılım aracına dahil olacak.²⁵ Görüldüğü gibi çözüm, devletle halk arasında direkt bir ilişki kurmaktan öte; politikaya yabancılaşmış veya yabancılaşmakta olan vatandaşların kendi kendilerini yönetmelerini sağlamak amacıyla, toplum olma bilincini geliştirmek ve bunu etken kılabilecek bir toplum siyasası oluşturmakta yatmaktadır.²⁶ Oysa, yüzyıl öncesine kadar ‘vatandaşlıkla’ ilgili siyasal bir kavramı ifade eden demokrasi; bugün siyasallığı olmayan veya ikinci plânda kalan bir nitelik kazanmıştır. Bu plânda ‘internet demokrasisi’ de, sanayi demokrasisi/iktisadi demokrasi veya ev içi demokrasi gibi bir anlam yüklenmiştir, çünkü ortada yöneten-yönetilen ilişkisini direkt etkileyen bir yapı söz konusu değildir.

Bu paralelde, küreselleşme -veya tam tersine bloklaşma- üzerinde yeniden biçimlenen günümüzde, ulus-devletle birlikte vatandaşlık kavramının da tarihe karışması söz konusudur. Enformasyon teknolojileri kamusal alandaki işlevleri özel alana çektikçe, yurttaşlık hakları ile görevlerinin yerine getirildiği kamusal alanın da giderek ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ileri sürülmektedir. Bu durumun nihai aşaması ise, insanları mekansal ve zihinsel olarak giderek daha özelleşmiş alanların bataklığına çeken yüksek teknolojinin, bireyleri dayanışmaya kapalı ve elektronik ihlâllere açık bir ortamda savunmasız bırakmasıdır. İnsanlık, kitlesel kamudan özel alana ve oradan da kamusal alanın tümüyle ortadan kalktığı yeni bir boyuta sürüklenecek ve sonunda sanal toplumsallaşma yoluyla varolmaya çalışan bir dünyalı kalabalığına dönüşecektir. Kamusal alanın yok olduğu bu evrende, sadece özel-bireysel haklar kalacak ve bireysel savunma gücünün tükenmesiyle de iktidarlar/egemen güçlerin ezici üstünlüğüne boyun eğilecektir.²⁷

²⁴ Can Kozanoğlu, **İnternet Dolunay ve Cemaat**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 105.

²⁵ Sertaç Serdar, **a.g.m.**, s. 11.

²⁶ Michael Sander,; “Ulus Devletten Sonra: Demokrasiyi Yeniden İcat Etmek”, **New Perspectives Quarterly**, Sayı: 4, 1993, s. 9.

²⁷ Asu Aksoy, **a.g.m.**, s. 109

Sonuç olarak teknoloji, her tür enformasyona özgürce ulaşabilen vatandaşların yönetime geniş çapta katılımlarını sağlamaktan çok; seçkin bir grubun, vatandaşları köleleştirmek ve/ya tümüyle iradesizleştirmek için kullandığı başlıca araçlardan biri haline gelme tehlikesini taşımaktadır. Burada toplumsal iktidar açısından önemli olan da, dizginleri elinde tutanların ne yaptığıdır.²⁸

KAYNAKÇA

- AKSOY, Asu; “İnternet ve Demokrasi”, **Diyalog Dergisi**, Sayı: 1, 1996.
- AVCI, Nabi; **Enformatik Cehalet**, 2.bsk., İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999.
- BELL, Daniel; **The Coming of Post-Industrial Society**, Harmondsworth, Penguin, 1976.
- BOZKURT, Veysel; “Sanal Cemaatler”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 127, 1999.
- BOZKURT, Veysel; “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 136, 2000.
- BROWN John S. and DUGUID Paul; **The Social Life of Information**, Watertown, Harvard Business School Press, 2002.
- CAIRNCROSS, Frances; **The Death of Distance: How the Communications Revolution is Changing Our Lives**, London, Orion Business Book, 1997.
- DOLGUN, Uğur; **Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu**, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2008.
- DOLGUN, Uğur; **İşte Büyük Birader**, İstanbul, Hayy Kitap, 2005.
- KOZANOĞLU, Can; **İnternet Dolunay ve Cemaat**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- KUMAR, Krishan; **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999.
- LISKA, Allan ve GRUNE, Ilana; “Bir Post-Modern Kültür Olarak İnternet 2.6 Versiyonu”, **Bilgi Toplum Dergisi**, Sayı:2, 1999.
- LYON, David; **Surveillance Society: Monitoring everyday life**, Berkshire, Open University Pres, 2001.
- NAGEL, Thomas; “Enformasyon Gettoları: İnternet ve Demokrasi Tartışması”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 30, 2002.
- RHEINGOLD, Howard; **The Virtual Community: Homesteading the Electronic Frontier**, New York, Harpel Perennial, 1994.
- SANDER, Michael; “Ulus Devletten Sonra: Demokrasiyi Yeniden İcat Etmek”, **New Perspectives Quarterly**, Sayı: 4, 1993.

²⁸ Frederick Williams, **The Communications Revolution**, New York, New American Library, 1983, s. 158.

- SCHLESINGER, Arthur; “Sorun Yönetim, Temsil Değil”, **New Perspectives Quarterly**, Sayı: 4, 1993.
- SERDAR, Sertaç; “İnternet Demokrasisi”, **Bilgi Toplum Dergisi**, Sayı:2, 1999.
- STRATTON, John; “Siberalan ve Kültürün Küreselleştirilmesi”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 30, 2002.
- SUNSTEIN, C. R.; “Günlük Gazetemiz: İnternet Demokrasi İçin Gerçekten Bir Nimet mi?”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 30, 2002.
- TENNER, Edward; **Why Things Bite Back: Technology and the Revenge of Unintended Consequences**, New York, Vintage Books, 1997.
- WHITTLE, David B.; **Cyberspace: The Human Dimension**, New York, W.H. Freeman& Company, 1997.
- WILLIAMS, Frederick; **The Communications Revolution**, New York, New American Library, 1983.
- WINNER, Langdon; “Siberliter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı”, **Cogito Dergisi**, Sayı:30, 2002.
- YILMAZ, Aytekin; **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.
- YOUNG I. M.; **Justice and the Politics of Difference**, Princeton, Princeton University Press, 1990.

